

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГАЛИЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІМЕНІ В'ЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА
ЮРИДИЧНЕ ВІДДІЛЕННЯ

Циклова комісія юридичних дисциплін

КУРСОВА РОБОТА
з дисциплін
Кримінальне право України та Кримінальний процес
на тему:
ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТА ^[P]_{SEP} ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Виконала:

Студентка групи Пб-31

Бурак Наталія

Керівник:

Кухар В.В.

Оцінка _____

Тернопіль, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ.....	5
1.1. Сутність домашнього насильства та чинники, що сприяють його вчиненню.....	5
1.2. Форми та прояви домашнього насильства.....	12
1.3. Правове регулювання запобігання та протидії домашньому насильству в Україні.....	15
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	18
2.1. Особливості кваліфікації домашнього насильства в кримінальному провадженні.....	18
2.2. Проблемні аспекти відмежування домашнього насильства від суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень.....	20
2.3. Актуальні питання доказування у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства.....	23
РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ.....	26
3.1. Кримінально-правова характеристика домашнього насильства, передбаченого статтею 126-1 Кримінального кодексу України.....	26
3.2. Обмежувальні заходи як інструмент кримінально-правового впливу у сфері протидії домашньому насильству.....	29
ВИСНОВКИ.....	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	36

ВСТУП

Актуальність проблеми. Проблема домашнього насильства у всьому світі набула неабияких масштабів та особливої гостроти. Щоденно вона потребує посиленого правового, наукового та практичного реагування. Домашнє насильство виступає доволі складним соціальним явищем, котре має не тільки правову, але й глибоку психологічну, моральну та кримінологічну природу. Наслідки домашнього насильства виходять за межі приватного життя, породжуючи загрозу для безпеки особи/суспільства й держави.

Особливе значення дана проблема має для українських сімей/родин. Російська агресія, як всяка екстремальна ситуація, лише спровокувала зростання вчинення правопорушень, які й до того були поширеними в Україні. Військові дії лише посилюють й без того соціальну напругу, економічну нестабільність і породжують психологічний стрес, що створює сприятливий ґрунт для зростання впливу домашнього насильства. Зважаючи на вище викладене, дана проблема заслуговує на особливу увагу та на проведення її кримінологічної характеристики. Окрім того, вбачається за доцільне, проаналізувати портрет як кривдника, так і потерпілої особи від домашнього насильства, умов/чинників, що сприяють його вчиненню, з метою розробки ефективних кримінологічних заходів протидії.

Аналіз останніх досліджень та наукових праць. Проблема домашнього насильства як соціального та правового явища вже тривалий час перебуває в центрі уваги науковців, юристів, соціальних працівників та громадських організацій. А отже, цілком очевидно, що вона не є новою ні для України, ні для світової наукової спільноти. З кожним роком наукових публікацій стає все більше. Сьогодні можна назвати такі імена: Андрусак І., Вільська Є., Данилів О., Дем'янченко А., Ковальова О., Костіна Т., Малиновська Т., Мельник Т., Павленко Т., Полковенко О., Полковенко Т., Поруцька В., Томчук І. та інші.

Метою дослідження є комплексний аналіз домашнього насильства як кримінально-правового явища, визначення особливостей його кримінально-

правової характеристики, дослідження проблем процесуальної кваліфікації та вироблення пропозицій щодо вдосконалення практики застосування законодавства у сфері протидії домашньому насильству.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

- розкрити поняття домашнього насильства та чинники, що сприяють його виникненню;
- охарактеризувати форми та прояви домашнього насильства;
- дослідити нормативно-правове забезпечення протидії домашньому насильству в Україні;
- проаналізувати особливості процесуальної кваліфікації домашнього насильства;
- з'ясувати проблемні питання відмежування домашнього насильства від суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень;
- дослідити особливості доказування у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства;
- надати кримінально-правову характеристику складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 Кримінального кодексу України;
- проаналізувати судову практику у справах про домашнє насильство;
- охарактеризувати обмежувальні заходи як засіб кримінально-правового впливу та визначити напрями вдосконалення законодавства у цій сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері запобігання, протидії та кримінально-правового реагування на випадки домашнього насильства.

Предметом дослідження є норми кримінального та кримінального процесуального законодавства України, що регулюють питання відповідальності за домашнє насильство, практика їх застосування, а також проблеми процесуальної кваліфікації відповідних кримінальних правопорушень.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

1.1. Сутність домашнього насильства та чинники, що сприяють його вчиненню

Дослідження проблеми домашнього насильства доцільно розпочати з аналізу історичних передумов виникнення цього явища. Його існування має глибоке коріння, що сформувалося під впливом соціальних, культурних та психологічних чинників. Упродовж тривалого часу насильницька поведінка в сімейному колі нерідко сприймалася як звичне явище та навіть знаходила певне виправдання у народних традиціях. Свідченням цього є поширені в минулому прислів'я та приказки, зміст яких фактично виправдовував жорстоке ставлення до жінки та применшував суспільну небезпеку насильства в родині [1].

Сучасне розуміння домашнього насильства істотно відрізняється від підходів, які існували раніше. Якщо в минулому це поняття здебільшого пов'язувалося із конфліктами між подружжям, то сьогодні законодавство значно розширює коло осіб, між якими можуть виникати такі протиправні діяння. До суб'єктів домашнього насильства належать не лише чоловік або дружина, а й колишнє подружжя, особи, які проживають чи проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу, прийомні батьки, опікуни, рідні та близькі родичі, а також інші особи, пов'язані спільним побутом або сімейними відносинами [2].

Попри активне вдосконалення законодавства та посилення уваги держави до цієї проблеми, домашнє насильство залишається одним із найбільш поширених негативних соціальних явищ в Україні. Особливу складність становить його латентний характер, адже значна кількість постраждалих не повідомляє про факти насильства правоохоронним органам або іншим уповноваженим установам. Серед основних причин такої ситуації можна назвати страх перед кривдником, залежність від нього, недовіру до державних органів та

сумніви щодо ефективності захисту своїх прав. У результаті проблема домашнього насильства продовжує залишатися предметом активних наукових досліджень і суспільних дискусій.

Для належного розуміння сутності цього явища необхідно звернутися до його законодавчого визначення. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство охоплює дії або бездіяльність фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру, які вчиняються між членами сім'ї, родичами, теперішнім або колишнім подружжям, а також іншими особами, що спільно проживають чи проживали однією сім'єю. До домашнього насильства також належать погрози вчинення таких дій незалежно від факту спільного проживання кривдника та постраждалої особи [3].

Поняття домашнього насильства закріплено також у КК України. Відповідно до ст. 126-1 КК України, під домашнім насильством розуміється умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства стосовно подружжя, колишнього подружжя чи іншої особи, з якою правопорушник перебуває або перебував у сімейних чи близьких відносинах. Наслідком таких дій можуть бути фізичні або психологічні страждання потерпілої особи, погіршення стану її здоров'я, втрата працездатності, виникнення емоційної залежності чи істотне зниження якості життя [4].

Аналізуючи зміст поняття домашнього насильства, слід звернути увагу на його суб'єктний склад. Будь-які прояви домашнього насильства передбачають наявність двох сторін – кривдника та постраждалої особи. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає кривдника як особу, яка вчинила домашнє насильство в будь-якій із передбачених законом форм. Водночас постраждалою особою визнається особа, яка зазнала такого насильства незалежно від його виду чи характеру [3].

У науковій літературі питання визначення сутності домашнього насильства залишається предметом активних дискусій. Так, Т. М. Малиновська зазначає, що визначальним елементом терміна «домашнє насильство» є саме

ознака «домашності». Науковиця підкреслює, що поняття «домашнє» пов'язане з житлом та особами, які проживають у ньому, тому важливого значення набуває територіальний аспект відносин між учасниками такого насильства. При цьому суб'єктами можуть виступати як члени сім'ї, так і інші особи, які об'єднані спільним побутом або проживанням [5, с. 89].

Іншу позицію висловлює О. Гумін, який вважає, що термін «домашнє насильство» не повною мірою відображає зміст цього явища. На його думку, акцентування уваги лише на домашньому середовищі звужує розуміння проблеми та не конкретизує коло осіб, між якими можуть виникати насильницькі відносини. У зв'язку з цим науковець віддає перевагу поняттям «сімейне насильство» або «насильство в сім'ї», які ширше охоплюють усі форми примусового та агресивного впливу між членами сім'ї й більшою мірою відповідають міжнародним підходам до розуміння цього явища [6, с. 496].

Заслуговує на увагу і позиція Т. М. Мельник, яка наголошує, що домашнє насильство необхідно розглядати насамперед через призму тривалих особистих відносин між людьми. Його характерною особливістю є наявність сімейних, родинних або близьких зв'язків між кривдником і потерпілою особою, а також спільного побуту чи досвіду спільного проживання, що зумовлює особливу суспільну небезпеку такого виду насильства [1, с. 39].

Під час дослідження змісту поняття домашнього насильства важливим є з'ясування сутності категорій «сім'я» та «члени сім'ї», оскільки саме в межах таких відносин найчастіше виникають відповідні протиправні прояви. Законодавче визначення сім'ї закріплене у статті 3 Сімейного кодексу України. Відповідно до зазначеної норми, сім'єю становлять особи, яких об'єднує спільне проживання, ведення спільного побуту, а також наявність взаємних прав та обов'язків. Водночас законодавець підкреслює, що окреме проживання подружжя з причин навчання, роботи, лікування чи інших поважних обставин не припиняє сімейних відносин. Аналогічно дитина вважається членом сім'ї своїх батьків незалежно від факту спільного проживання з ними. Підставами для створення сім'ї можуть бути шлюб, кровна спорідненість, усиновлення або інші

форми взаємовідносин, які не суперечать законодавству та загальновизнаним моральним засадам суспільства [7].

Важливе значення для визначення кола осіб, на яких поширюється законодавство у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, має стаття 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Особливістю цієї норми є те, що її дія не обмежується лише особами, які проживають разом. Закон охоплює широкий спектр сімейних, родинних та близьких відносин незалежно від факту спільного проживання.

До таких осіб належать теперішнє та колишнє подружжя, наречені, особи, які проживають або раніше проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу, а також особи, які мають спільних дітей. Законодавчий захист поширюється також на батьків і дітей, бабусь, дідусів та онуків, прадідів, прабабусь і правнуків, рідних братів та сестер, вітчима, мачуху, пасинка і падчерку.

Крім того, до кола суб'єктів, між якими можуть виникати відносини домашнього насильства, віднесено інших близьких родичів, зокрема дядьків, тіток, племінників, племінниць, двоюрідних братів і сестер, а також інших членів родини. Закон також враховує специфіку сімейних форм виховання дітей, поширюючи свою дію на опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів, патронатних вихователів та осіб, які перебувають або перебували під їхньою опікою чи вихованням [3].

Таким чином, сучасне українське законодавство застосовує розширений підхід до розуміння сімейних та близьких відносин. Це дозволяє забезпечити належний захист постраждалих осіб незалежно від форми сімейного устрою, характеру родинних зв'язків чи факту спільного проживання з кривдником.

Особливу увагу варто звернути на те, що сімейні правовідносини не припиняються автоматично після того, як діти досягають повноліття або починають проживати окремо від батьків. Відповідно, повнолітні сини та доньки також можуть бути учасниками відносин, у межах яких вчиняється домашнє насильство. З огляду на це, потерпілою особою може стати будь-який член сім'ї незалежно від його віку, статі чи соціального статусу.

Водночас результати численних досліджень свідчать про те, що найбільш вразливими категоріями постраждалих залишаються жінки та діти. Статистичні дані підтверджують масштабність цієї проблеми. Так, упродовж 2024 року в Україні було зареєстровано 2777 випадків домашнього насильства, причому переважну більшість постраждалих становили саме жінки – близько 76 % від загальної кількості потерпілих. Разом із тим останніми роками спостерігається тенденція до збільшення кількості звернень від чоловіків, які також зазнали насильницьких дій у сімейному середовищі. Зокрема, якщо у 2021 році близько 80 % звернень надходило від жінок і лише 20 % – від чоловіків, то після початку повномасштабної війни кількість чоловіків, які звертаються по допомогу, помітно зросла.

Хоча питання кримінальної та іншої юридичної відповідальності за домашнє насильство буде детально розглянуто в наступних розділах дослідження, доцільно звернути увагу на загальну динаміку поширення цього явища. Аналіз статистичних показників свідчить про збільшення кількості виявлених випадків домашнього насильства. Так, у 2024 році було зафіксовано 2777 відповідних правопорушень, що майже вдвічі перевищує показник 2022 року, коли офіційно зареєстровано близько 1500 таких випадків [7].

Заслуговує на підтримку позиція В. В. Пахомова та О. С. Безвіна, які наголошують на проблемі прихованого характеру домашнього насильства. Науковці зазначають, що значна частина постраждалих не повідомляє про вчинене щодо них насильство. Причинами цього можуть бути страх осуду з боку суспільства, небажання розголошувати сімейні проблеми, побоювання недовіри з боку оточення або правоохоронних органів, а також небажання знову переживати травматичні події. Деякі потерпілі сподіваються самостійно вирішити проблему або пристосовуються до існуючої ситуації. Проте замовчування фактів домашнього насильства не сприяє їх подоланню, а навпаки, створює умови для подальшого вчинення насильницьких дій та збільшення кількості потерпілих осіб [9, с. 296].

Домашнє насильство належить до складних соціально-правових проблем, виникнення яких обумовлюється сукупністю різноманітних причин та умов. Як правило, жоден фактор окремо не є визначальним, натомість їх поєднання формує підґрунтя для виникнення агресивної поведінки та конфліктів у сімейному середовищі. У зв'язку з цим доцільно виокремити основні групи чинників, які найбільше впливають на поширення домашнього насильства.

Насамперед слід звернути увагу на соціальні чинники. До них належать усталені суспільні стереотипи щодо ролі чоловіка та жінки в сім'ї, які нерідко закріплюють нерівноправне становище та створюють передумови для виправдання насильницької поведінки. Важливе значення мають також конфлікти, що виникають через різні погляди членів сім'ї на ведення домашнього господарства, виховання дітей чи розподіл сімейних обов'язків. Негативний вплив справляє і недостатньо сформована суспільна нетерпимість до насильства, внаслідок чого подібні випадки часто замовчуються або сприймаються як приватна справа родини. Додатковою проблемою залишається недостатня соціальна підтримка осіб, які постраждали від домашнього насильства.

Суттєву роль відіграють економічні чинники. Матеріальна залежність одного члена сім'ї від іншого може стати інструментом контролю та сприяти вчиненню економічного насильства. Не менш важливими є безробіття, нестабільне матеріальне становище та фінансові труднощі, які нерідко провокують напруження у сімейних відносинах і збільшують ризик виникнення конфліктних ситуацій. Крім того, відсутність власного житла, стабільного доходу чи доступу до соціальної допомоги часто перешкоджає постраждалим особам припинити залежність від кривдника.

Серед психологічних чинників варто виділити низький рівень емоційної культури та нездатність конструктивно вирішувати конфлікти. У багатьох випадках агресивна поведінка формується під впливом негативного життєвого досвіду, отриманого ще в дитячому віці, коли особа була свідком насильства або сама зазнавала жорстокого поводження. Окреме значення має віктимна

поведінка, за якої постраждала особа не усвідомлює небезпеки ситуації або не вживає необхідних заходів для її припинення.

Не менш важливими є соціально-педагогічні чинники. Вони пов'язані з недостатнім формуванням сімейних цінностей, заснованих на взаємній повазі, рівноправності та партнерських відносинах. Поширенню домашнього насильства також сприяє низький рівень знань щодо побудови здорових сімейних відносин, мирного врегулювання конфліктів та культури спілкування. Важливим залишається питання розвитку державних і громадських програм, спрямованих на популяризацію ненасильницьких моделей поведінки.

Окрему групу становлять правові чинники. Їх проявом є недостатня обізнаність населення щодо механізмів захисту своїх прав у випадках домашнього насильства. Негативно впливають також недовіра до правоохоронних органів та переконання громадян у неефективності державного реагування на такі правопорушення. В окремих випадках проблемою залишається й недостатня ефективність заходів, спрямованих на попередження повторних проявів насильства.

Значний вплив мають і соціально-медичні чинники. Доведено, що зловживання алкоголем, вживання наркотичних речовин та інші види залежностей істотно підвищують ризик агресивної поведінки в сім'ї. До факторів ризику також належать окремі психічні розлади, емоційна нестабільність та відсутність своєчасної психологічної допомоги. Водночас недостатній доступ до медичних і психологічних послуг ускладнює як реабілітацію постраждалих осіб, так і корекцію поведінки кривдників.

Отже, домашнє насильство є наслідком взаємодії цілої низки соціальних, економічних, психологічних, педагогічних, правових та медичних чинників. Саме тому ефективна протидія цьому явищу потребує комплексного підходу, який поєднує правові механізми, соціальну підтримку, профілактичну роботу, підвищення рівня правової культури населення та розвиток системи захисту постраждалих осіб.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, вважаємо за доцільне запропонувати власне визначення поняття домашнього насильства. Під домашнім насильством пропонуємо розуміти протиправну дію або бездіяльність фізичного, психологічного, сексуального чи економічного характеру, яка може мати як систематичний, так і одноразовий характер та вчиняється щодо члена сім'ї або іншої особи, пов'язаної спільним проживанням чи близькими відносинами. Такі дії посягають на права, свободи та законні інтереси потерпілої особи, завдають шкоди її фізичному чи психічному здоров'ю, честі, гідності, а також можуть спричиняти негативні наслідки майнового характеру.

1.2. Форми та прояви домашнього насильства

Як було встановлено в попередньому підрозділі, домашнє насильство є багатогранним соціально-правовим явищем, яке не зводиться виключно до застосування фізичної сили. Воно може проявлятися в різних формах та чинити тривалий негативний вплив на потерпілу особу, спричиняючи психологічні травми, соціальну ізоляцію, матеріальну залежність і погіршення якості життя. Відповідно до положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» доцільно розглянути основні форми домашнього насильства.

Першою та однією з найбільш поширених форм є психологічне (емоційне) насильство. Його особливість полягає в тому, що воно переважно не залишає видимих тілесних ушкоджень, однак здатне завдавати серйозної шкоди психічному здоров'ю людини. Таке насильство може проявлятися через постійні образи, приниження, словесні погрози, висміювання, приниження авторитету особи в очах дітей, родичів чи знайомих. До його проявів також належать надмірний контроль за особистим життям, обмеження соціальних контактів, безпідставні ревнощі, систематичні звинувачення у невірності, а також різноманітні маніпуляції, спрямовані на придушення волі потерпілої особи.

Не менш небезпечною формою є фізичне насильство, яке становить безпосередню загрозу життю та здоров'ю людини. Воно охоплює нанесення ударів, побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, штовхання, смикання за волосся, удушення або інші насильницькі дії. Нерідко кривдники використовують різні предмети для завдання болю чи травмування потерпілих. До фізичного насильства також належать незаконне обмеження свободи пересування, примусове утримання особи в приміщенні та інші дії, що посягають на її особисту недоторканність.

Окреме місце займає економічне насильство, сутність якого полягає у встановленні контролю над фінансовими ресурсами та створенні матеріальної залежності потерпілої особи від кривдника. Воно може виражатися у позбавленні доступу до коштів, відмові забезпечувати базові потреби членів сім'ї, приховуванні доходів, забороні працювати або навчатися, а також у позбавленні права користуватися спільним майном чи житлом. У результаті особа втрачає можливість самостійно забезпечувати себе та своїх дітей.

Ще однією формою є соціокультурне насильство, спрямоване на обмеження можливостей людини брати участь у суспільному житті та реалізовувати свій потенціал [9, с. 296]. Його проявами можуть бути заборона здобувати освіту, працювати, займатися саморозвитком, жорсткий контроль за повсякденним життям, перешкоджання спілкуванню з близькими людьми або приниження через релігійні, культурні чи світоглядні переконання.

Однією з найтяжчих форм домашнього насильства є сексуальне насильство. Воно охоплює будь-які дії сексуального характеру, які здійснюються всупереч волі потерпілої особи. Це може бути примушування до статевих контактів, застосування фізичного чи психологічного тиску для вступу в інтимні стосунки, нав'язування небажаних сексуальних практик, сексуальне приниження, а також інші дії, що порушують статеву свободу та недоторканність людини. Особливо небезпечними є випадки сексуального насильства щодо дітей або використання дітей як засобу впливу на одного з батьків.

Поширеним способом контролю над потерпілою особою є погрози та залякування. Такі дії спрямовані на формування постійного почуття страху та психологічної залежності від кривдника. Вони можуть виражатися у погрозах завдати тілесних ушкоджень, позбавити життя, відібрати дітей, зруйнувати майно або залишити сім'ю. До цієї групи також належать демонстративні прояви агресії, зокрема пошкодження речей, биття посуду чи погрози застосування зброї.

Особливого значення набуває використання дітей як інструменту психологічного тиску. У таких випадках кривдник намагається впливати на потерпілу особу через дітей, погрожуючи їх відібрати, налаштовуючи проти одного з батьків або залучаючи до конфліктних ситуацій. Нерідко діти стають свідками насильства, що негативно впливає на їхній психоемоційний розвиток та формування особистості.

Ще однією формою насильницької поведінки є соціальна ізоляція. Її метою є позбавлення потерпілої особи підтримки з боку родичів, друзів та інших осіб. Для цього кривдник може забороняти спілкування з близьким оточенням, перешкоджати зверненню до правоохоронних органів, соціальних служб або психологів, а також встановлювати постійний контроль за пересуванням і способом життя людини.

Отже, домашнє насильство характеризується різноманітністю форм прояву, які часто поєднуються між собою та взаємно підсилюють негативні наслідки для потерпілої особи. Фізичне насильство нерідко супроводжується психологічним тиском, економічним контролем та соціальною ізоляцією. Саме тому будь-які прояви насильницької поведінки потребують своєчасного реагування з боку державних органів, правоохоронних структур і суспільства в цілому. Ефективна протидія цьому явищу має ґрунтуватися не лише на притягненні кривдників до відповідальності, а й на реалізації профілактичних заходів, спрямованих на формування культури взаємоповаги, рівноправності та ненасильницької поведінки в сімейних відносинах.

Завершуючи розгляд видів домашнього насильства, необхідно зазначити, що хоча найчастіше серед постраждалих згадуються жінки та діти, потерпілими можуть бути й чоловіки. Вони також зазнають психологічного, фізичного, економічного та сексуального насильства, однак значно рідше звертаються по допомогу. Причинами цього є поширені гендерні стереотипи, суспільний осуд, страх втратити авторитет або стати об'єктом насмішок. Унаслідок цього проблема чоловічої віктимності залишається недостатньо дослідженою та часто не відображається в офіційній статистиці. Тому забезпечення рівного доступу до правового захисту та соціальної допомоги для всіх категорій постраждалих осіб є важливою складовою державної політики у сфері протидії домашньому насильству.

1.3. Правове регулювання запобігання та протидії домашньому насильству в Україні

Розглядаючи питання протидії домашньому насильству, необхідно зазначити, що правове регулювання цієї сфери здійснюється значною кількістю нормативно-правових актів різної юридичної сили. Саме вони визначають основні принципи державної політики щодо запобігання насильству, встановлюють механізми захисту постраждалих осіб та закріплюють відповідальність за вчинення відповідних правопорушень.

Фундаментальне значення мають положення Конституції України, зокрема статті 27 та 28, які гарантують кожній людині право на життя, повагу до її гідності, свободу від жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження. Важливу роль у цій сфері також відіграє Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 року, який визначає організаційно-правові засади державної політики щодо запобігання домашньому насильству та механізми захисту осіб, які від нього постраждали.

До спеціальних нормативно-правових актів належить також Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08 вересня

2005 року, положення якого спрямовані на усунення дискримінації за ознакою статі та забезпечення гендерної рівності. Важливе значення має й Указ Президента України від 21 вересня 2020 року № 398/2020 «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства», який визначає пріоритетні напрями вдосконалення державної політики у цій сфері.

Практична реалізація заходів щодо протидії домашньому насильству забезпечується також підзаконними нормативними актами. Зокрема, важливе значення має постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року, якою затверджено Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі. Зазначений документ визначає механізм координації діяльності правоохоронних органів, соціальних служб, органів місцевого самоврядування та інших уповноважених суб'єктів.

Окремі питання відповідальності за домашнє насильство врегульовані Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України. Зокрема, адміністративна відповідальність передбачена статтею 173-2 КУпАП, тоді як кримінальна відповідальність за систематичне вчинення домашнього насильства встановлена статтею 126-1 КК України.

Поряд із національним законодавством важливе значення мають міжнародні правові акти, які стали складовою частиною правової системи України. Як зазначає Т. М. Мельник, до основних міжнародних документів у сфері протидії сімейному насильству належать Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенція про права дитини, Європейська конвенція про здійснення прав дітей, а також Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та інші міжнародні акти, спрямовані на захист прав людини й попередження насильства [1, с. 39–40].

Особливе місце серед міжнародних документів посідає Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та

боротьбу із цими явищами, більш відома як Стамбульська конвенція. Її прийняття стало важливим кроком у формуванні єдиних міжнародних стандартів захисту осіб від домашнього насильства. Конвенцію було відкрито для підписання 11 травня 2011 року, а Україна ратифікувала її 20 червня 2022 року. Уже 1 листопада 2022 року цей міжнародний договір набрав чинності для нашої держави. Важливо підкреслити, що процес ратифікації завершився в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, коли питання захисту прав людини та протидії насильству набули особливої актуальності.

Стамбульська конвенція заслужено вважається одним із найважливіших міжнародних документів у сфері захисту прав жінок та боротьби з домашнім насильством. Вона закріплює комплексний підхід до протидії насильству, який передбачає не лише покарання кривдників, а й здійснення профілактичних заходів, надання допомоги постраждалим особам та ефективну міжвідомчу взаємодію. Центральне місце в її положеннях займає забезпечення прав і законних інтересів потерпілих осіб.

Відповідно до пункту «b» статті 3 Стамбульської конвенції, домашнє насильство охоплює всі форми фізичного, психологічного, сексуального та економічного насильства, які вчиняються між членами сім'ї, колишнім або теперішнім подружжям чи партнерами незалежно від того, чи проживають вони спільно на момент вчинення таких дій [10].

Отже, нормативно-правова база у сфері запобігання та протидії домашньому насильству в Україні є достатньо розгалуженою та включає як національні, так і міжнародні правові акти. Водночас поширення випадків домашнього насильства свідчить про необхідність подальшого вдосконалення механізмів його профілактики, своєчасного реагування на факти насильницької поведінки та підвищення ефективності захисту постраждалих осіб. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах воєнного стану та тривалої збройної агресії проти України, які додатково впливають на соціально-психологічний стан населення та можуть сприяти загостренню сімейних конфліктів.

РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

2.1. Особливості кваліфікації домашнього насильства в кримінальному провадженні

Кваліфікація домашнього насильства є одним із найбільш складних аспектів правозастосовної діяльності у сфері протидії цьому негативному соціально-правовому явищу. Складність зумовлена не лише різноманітністю форм прояву насильницької поведінки, а й необхідністю правильного відмежування домашнього насильства від інших кримінальних правопорушень та адміністративних проступків. Від правильної кваліфікації залежить ефективність досудового розслідування, забезпечення прав потерпілих осіб та притягнення винних до юридичної відповідальності.

Важливим етапом кваліфікації є встановлення наявності всіх обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 КК України. Особливістю даного складу є те, що законодавець пов'язує кримінальну відповідальність не з одноразовим проявом насильства, а саме із систематичним вчиненням фізичного, психологічного або економічного насильства щодо особи, з якою правопорушник перебуває або перебував у сімейних чи близьких відносинах.

Однією з головних проблем на практиці є тлумачення ознаки систематичності. Судова практика свідчить, що для кваліфікації дій за ст. 126-1 КК України необхідно встановити не менше трьох епізодів насильницької поведінки. При цьому попередні випадки можуть бути зафіксовані шляхом складення адміністративних протоколів, винесення термінових заборонних приписів, звернень потерпілої особи до правоохоронних органів, показань свідків або інших належних доказів. Саме доведення систематичності нерідко викликає труднощі під час досудового розслідування, оскільки значна частина

випадків домашнього насильства залишається латентною та не документується належним чином.

Не менш важливим є встановлення спеціального суб'єкта кримінального правопорушення. На відміну від багатьох інших злочинів, домашнє насильство може бути вчинене лише щодо осіб, які перебувають або перебували у сімейних чи близьких відносинах із кривдником. Саме тому під час розслідування необхідно підтвердити існування відповідного зв'язку між особами, що може підтверджуватися документами про шлюб, народження дітей, спільне проживання або іншими доказами сімейних відносин.

Особливості кваліфікації також пов'язані з різноманітністю форм домашнього насильства. Якщо фізичне насильство зазвичай має зовнішні прояви у вигляді тілесних ушкоджень, то психологічне або економічне насильство потребує більш ретельного збору доказової бази. У таких випадках важливого значення набувають висновки психологічних експертиз, показання потерпілих та свідків, електронне листування, аудіо- та відеозаписи, медична документація та інші джерела доказів.

Окремої уваги заслуговує питання співвідношення адміністративної та кримінальної відповідальності за домашнє насильство. На початкових стадіях насильницька поведінка нерідко кваліфікується за статтею 173-2 КУпАП [11]. Однак у разі встановлення систематичності таких дій виникають підстави для кримінально-правової оцінки відповідно до ст. 126-1 КК України. Саме на цьому етапі правоохоронні органи повинні правильно оцінити всі обставини справи та забезпечити своєчасне внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Практика розслідування кримінальних проваджень щодо домашнього насильства свідчить, що потерпілі особи нерідко відмовляються від наданих раніше показань або намагаються примиритися з кривдником. Такі обставини значно ускладнюють процес доказування та можуть негативно впливати на результати кримінального провадження. Саме тому правоохоронні органи

повинні приділяти особливу увагу фіксації доказів на початковому етапі розслідування, не обмежуючись виключно поясненнями потерпілої особи.

Таким чином, кваліфікація домашнього насильства в кримінальному провадженні має низку специфічних особливостей, пов'язаних із необхідністю встановлення систематичності насильницьких дій, підтвердження сімейних або близьких відносин між учасниками конфлікту, а також належного документування наслідків фізичного, психологічного чи економічного впливу. Від правильності правової оцінки таких дій залежить ефективність захисту потерпілих осіб та реалізація принципу невідворотності відповідальності за вчинення домашнього насильства.

2.2. Проблемні аспекти відмежування домашнього насильства від суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень

Однією з найбільш актуальних проблем сучасної правозастосовної практики є правильне відмежування домашнього насильства від інших кримінальних та адміністративних правопорушень. Незважаючи на законодавче закріплення складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 Кримінального кодексу України, на практиці нерідко виникають труднощі під час визначення правової природи конкретного діяння та його правильної кваліфікації. Такі проблеми можуть призводити як до безпідставного притягнення особи до кримінальної відповідальності, так і до уникнення нею належного покарання.

Насамперед складність полягає у відмежуванні домашнього насильства від адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 173-2 КУпАП. Обидва правопорушення мають схожий об'єкт посягання та можуть проявлятися у формі фізичного, психологічного чи економічного впливу на потерпілу особу. Водночас основною розмежувальною ознакою є систематичність дій кривдника. Якщо насильницька поведінка має одноразовий характер, за відсутності інших кваліфікуючих ознак, вона переважно тягне адміністративну відповідальність.

Натомість систематичне вчинення таких дій утворює склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України.

Практика свідчить, що саме встановлення систематичності нерідко викликає найбільші труднощі. У багатьох випадках попередні факти домашнього насильства не були належним чином зафіксовані правоохоронними органами, а потерпілі особи не зверталися по допомогу через страх, сором або залежність від кривдника. У результаті виникають проблеми зі збором доказів, необхідних для підтвердження неодноразовості протиправної поведінки.

Окремої уваги потребує відмежування домашнього насильства від кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи. Зокрема, якщо внаслідок насильницьких дій потерпілому заподіяно легкі, середньої тяжкості або тяжкі тілесні ушкодження, виникає необхідність правильно визначити співвідношення між ст. 126-1 КК України та ст.ст. 121, 122, 125 КК України. У таких ситуаціях вирішальне значення має характер заподіяної шкоди, спосіб вчинення діяння та наявність ознак систематичного насильства.

Наприклад, одноразове спричинення легкого тілесного ушкодження члену сім'ї саме по собі не утворює складу домашнього насильства, якщо відсутня систематичність поведінки кривдника. У такому випадку дії можуть бути кваліфіковані за відповідною статтею, що передбачає відповідальність за тілесні ушкодження. Водночас якщо фізичне насильство є складовою тривалого процесу знущань над потерпілою особою та відбувається систематично, виникають підстави для застосування ст. 126-1 КК України.

Складною залишається і проблема відмежування домашнього насильства від катування, передбаченого ст. 127 КК України. В окремих випадках жорстоке поводження в сім'ї може супроводжуватися заподіянням сильного фізичного болю чи моральних страждань. Однак для катування характерною є спеціальна мета, зокрема примушування потерпілого до певних дій, покарання чи залякування. Тому під час кваліфікації необхідно враховувати не лише характер насильницьких дій, а й мотиви та цілі їх вчинення.

Певні труднощі виникають також при розмежуванні домашнього насильства та кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи. Психологічне насильство може проявлятися у формі погроз, переслідування, приниження або інших дій, які зовні нагадують окремі склади кримінальних правопорушень. У таких випадках слід встановлювати, чи є ці дії елементами систематичного домашнього насильства, чи вони становлять самостійне кримінальне правопорушення.

Особливої актуальності набуває проблема кваліфікації економічного насильства. На відміну від фізичного насильства, його прояви не завжди очевидні та часто сприймаються як звичайні сімейно-побутові конфлікти. Обмеження доступу до коштів, заборона працювати, контроль за витратами або позбавлення житла можуть мати як ознаки домашнього насильства, так і ознаки інших правопорушень. Саме тому правоохоронні органи повинні ретельно досліджувати обставини кожної справи та встановлювати наявність умисного контролю й підпорядкування потерпілої особи.

Ще однією проблемою є відсутність єдиного підходу до оцінки психологічного насильства. На практиці доведення психологічних страждань потерпілої особи є значно складнішим порівняно з доведенням фізичних ушкоджень. Нерідко виникає необхідність проведення психологічних експертиз, аналізу листування, аудіозаписів та інших доказів, що підтверджують систематичний характер морального тиску.

Таким чином, відмежування домашнього насильства від суміжних адміністративних і кримінальних правопорушень є складним процесом, який потребує всебічного аналізу фактичних обставин справи. Основними критеріями розмежування виступають систематичність протиправної поведінки, характер завданої шкоди, форма насильства, наявність сімейних або близьких відносин між учасниками конфлікту та наслідки для потерпілої особи. Вирішення зазначених проблем має важливе значення для забезпечення єдності судової практики, належного захисту прав потерпілих та підвищення ефективності протидії домашньому насильству в Україні.

2.3. Актуальні питання доказування у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства

Ефективність протидії домашньому насильству значною мірою залежить від належного доказування обставин кримінального правопорушення під час досудового розслідування та судового розгляду. Саме процес доказування є однією з найскладніших складових кримінального провадження щодо домашнього насильства, оскільки значна частина таких діянь вчиняється без сторонніх свідків, у межах приватного сімейного середовища, що істотно ускладнює збір та фіксацію доказів.

Особливістю даної категорії справ є високий рівень латентності. Багато потерпілих осіб протягом тривалого часу не повідомляють про факти насильства, намагаючись самотійно вирішити проблему або побоюючись негативних наслідків з боку кривдника. У результаті правоохоронні органи нерідко отримують інформацію про домашнє насильство лише тоді, коли конфлікт набуває системного характеру або спричиняє серйозні наслідки для потерпілої особи.

Одним із ключових завдань слідчого є встановлення факту систематичності насильницької поведінки. Оскільки кримінальна відповідальність за статтею 126-1 Кримінального кодексу України настає саме за систематичне вчинення домашнього насильства, необхідно зібрати докази, які підтверджують неодноразовість протиправних дій. Для цього можуть використовуватися попередні звернення потерпілих до поліції, адміністративні матеріали, термінові заборонні приписи, повідомлення до соціальних служб, медичні документи та інші відомості, які підтверджують повторюваність насильницької поведінки.

Важливим джерелом доказової інформації у справах про домашнє насильство є показання потерпілої особи. Саме вони часто стають основою для встановлення обставин кримінального правопорушення. Разом із тим практика свідчить, що потерпілі нерідко змінюють свої показання або відмовляються від

раніше поданих заяв. Причинами можуть бути страх перед кривдником, емоційна чи матеріальна залежність, бажання зберегти сім'ю або тиск з боку родичів. У зв'язку з цим правоохоронним органам необхідно забезпечувати максимально повну фіксацію первинних пояснень та інших доказів уже на початковому етапі розслідування.

Особливого значення у справах про домашнє насильство набувають показання свідків. Ними можуть бути сусіди, родичі, знайомі, працівники соціальних служб, медичних установ або інші особи, які були свідками конфліктних ситуацій чи спостерігали наслідки насильства. Хоча такі особи не завжди безпосередньо бачили сам факт правопорушення, їхні свідчення можуть підтверджувати систематичність протиправної поведінки та психологічний стан потерпілої особи.

Не менш важливу роль відіграють письмові та речові докази. До них можуть належати медичні довідки, висновки судово-медичних експертиз, документи про звернення до соціальних служб, листування між учасниками конфлікту, електронні повідомлення, фотографії тілесних ушкоджень, аудіо- та відеозаписи. У сучасних умовах особливого значення набувають цифрові докази, які нерідко дозволяють підтвердити факти погроз, психологічного тиску або переслідування потерпілої особи.

Складним залишається питання доказування психологічного насильства. На відміну від фізичних ушкоджень, його наслідки не завжди мають очевидне зовнішнє вираження. Саме тому важливе значення мають висновки психологічних експертиз, які дають можливість встановити наявність психологічних страждань, емоційної залежності, тривожних розладів або інших негативних наслідків для психічного здоров'я потерпілої особи. Проведення таких експертиз часто є необхідною умовою для належного обґрунтування обвинувачення.

Окремої уваги потребує доказування економічного насильства. У таких випадках слідчим необхідно встановити факти умисного позбавлення особи доступу до коштів, майна або інших матеріальних ресурсів. Для цього можуть

використовуватися фінансові документи, банківські виписки, показання свідків, документи про право власності та інші відомості, які підтверджують факт економічного контролю або залежності.

Суттєве значення для забезпечення належного доказування має міжвідомча взаємодія. У процесі розслідування домашнього насильства правоохоронні органи часто співпрацюють із соціальними службами, центрами надання безоплатної правової допомоги, медичними закладами, органами опіки та піклування. Така взаємодія дозволяє отримати додаткову інформацію про обставини правопорушення та забезпечити комплексний захист потерпілих осіб.

На сучасному етапі особливої актуальності набуває використання технічних засобів фіксації доказів. Нагрудні відеореєстратори поліцейських, записи камер відеоспостереження, мобільні додатки для екстреного виклику допомоги та інші цифрові технології сприяють більш повному документуванню фактів домашнього насильства та підвищують якість доказової бази у кримінальних провадженнях.

Отже, доказування у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства характеризується низкою специфічних особливостей, пов'язаних із прихованим характером таких правопорушень, необхідністю встановлення систематичності насильницьких дій та складністю документування окремих форм насильства. Для забезпечення ефективного розслідування необхідним є комплексний підхід до збору доказів, активна взаємодія між уповноваженими суб'єктами та використання сучасних засобів фіксації інформації. Лише за таких умов можливо забезпечити належний захист прав потерпілих осіб і реалізацію принципу невідворотності кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

3.1. Кримінально-правова характеристика домашнього насильства, передбаченого статтею 126-1 Кримінального кодексу України

Відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, особиста недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищими соціальними цінностями. Саме тому одним із ключових обов'язків держави є забезпечення належного захисту прав і свобод людини та створення ефективних механізмів реагування на будь-які прояви насильства [12].

У випадках, коли домашнє насильство набуває систематичного характеру та спричиняє негативні наслідки для потерпілої особи, законодавець передбачає кримінальну відповідальність. Йдеться про ситуації, коли насильницькі дії повторюються неодноразово та призводять до фізичних чи психологічних страждань, погіршення стану здоров'я, втрати працездатності, формування емоційної залежності або суттєвого зниження якості життя потерпілого.

Кримінально-правова заборона таких діянь закріплена у статті 126-1 КК України. Відповідно до її положень, домашнім насильством визнається умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя, колишнього подружжя чи іншої особи, з якою винний перебуває або перебував у сімейних чи близьких відносинах, якщо такі дії спричинили негативні наслідки для потерпілої особи [4].

Слід зазначити, що стаття 126-1 КК України була включена до кримінального законодавства України наприкінці 2017 року в межах реформування системи протидії домашньому насильству. Безпосередньо норма набрала чинності у січні 2019 року, а вже через кілька місяців правоохоронні органи почали фіксувати перші кримінальні провадження за цією статтею, що знайшло відображення у статистичних звітах Генеральної прокуратури України [13].

Аналіз санкції статті 126-1 КК України дає підстави стверджувати, що законодавець передбачив декілька альтернативних видів покарань залежно від обставин справи та ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння. До осіб, визнаних винними у вчиненні домашнього насильства, можуть застосовуватися громадські роботи тривалістю від 150 до 240 годин. Крім того, суд має право призначити пробаційний нагляд на строк до п'яти років із покладенням на засудженого певних обов'язків та обмежень. Також санкція передбачає можливість застосування покарання у виді обмеження волі строком до п'яти років або позбавлення волі строком до двох років.

Визначальною ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, є систематичність насильницьких дій. У правозастосовній практиці під нею зазвичай розуміють вчинення трьох і більше епізодів домашнього насильства. При цьому факт систематичності не ставиться у залежність від того, чи була особа раніше притягнута до адміністративної або іншої юридичної відповідальності за аналогічні дії. Для підтвердження систематичного характеру поведінки можуть використовуватися різноманітні докази, зокрема медичні документи щодо отриманих тілесних ушкоджень, інформація про неодноразові звернення потерпілої особи до поліції чи закладів охорони здоров'я, пояснення свідків та інші матеріали кримінального провадження.

Разом із тим окрему правову оцінку має сексуальне насильство в сімейних відносинах. На відміну від фізичного, психологічного чи економічного насильства, для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за злочини сексуального характеру не вимагається встановлення ознаки систематичності. У таких випадках кримінальна відповідальність настає вже за сам факт вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого відповідними нормами КК України.

Важливе значення для формування єдиної практики застосування статті 126-1 КК України має судова практика Верховного Суду. Зокрема, у постанові від 28 лютого 2023 року у справі № 725/4683/20 Верховний Суд звернув увагу на

те, що домашнє насильство не обмежується виключно застосуванням фізичної сили. Воно може виражатися також у психологічному, економічному або сексуальному впливі на потерпілу особу. Суд наголосив, що під час правової оцінки таких діянь вирішальне значення мають систематичний характер протиправної поведінки та її негативний вплив на фізичний чи психоемоційний стан потерпілого. Отже, навіть за відсутності тілесних ушкоджень дії кривдника можуть утворювати склад кримінального правопорушення, якщо вони спричиняють страждання, приниження або істотно порушують права та законні інтереси потерпілої особи [14].

Актуальність проблеми домашнього насильства підтверджується й офіційними статистичними показниками. За інформацією Міністерства внутрішніх справ України, протягом 2023 року кількість зареєстрованих фактів домашнього насильства суттєво зросла порівняно з попереднім роком. Зокрема, приріст становив близько 20 %, що знайшло своє відображення у складанні майже 150 тисяч адміністративних матеріалів. Негативна тенденція збереглася і в 2024 році. Так, у першому кварталі було виявлено 30 529 осіб, причетних до вчинення домашнього насильства, тоді як за аналогічний період 2023 року цей показник становив 26 733 особи. Таким чином, кількість правопорушників збільшилася на 14,2 % [15].

Про посилення кримінально-правового реагування на випадки домашнього насильства свідчить і статистика повідомлень про підозру за статтею 126-1 КК України. Якщо у 2022 році статус підозрюваних у вчиненні домашнього насильства отримали 1395 осіб, то вже у 2023 році їх кількість зросла до 2527 осіб. Лише за перші чотири місяці 2024 року про підозру було повідомлено ще 868 особам. Водночас необхідно враховувати, що наведені дані стосуються лише територій, які перебувають під контролем України, а отже реальні масштаби проблеми можуть бути значно більшими [15].

Показовими є також дані щодо судового розгляду таких справ. Зокрема, у січні 2024 року судами України було зареєстровано 435 справ, пов'язаних із домашнім насильством, що майже удвічі перевищує аналогічний показник за

січень 2023 року. Фахівці зазначають, що тенденція до зростання кількості таких проваджень спостерігається практично щороку, за винятком початкового періоду повномасштабного вторгнення. Подібна динаміка свідчить про необхідність подальшого вдосконалення механізмів профілактики домашнього насильства та забезпечення невідворотності відповідальності для осіб, які його вчиняють [16].

Окремий інтерес становить судова практика у справах про домашнє насильство, в яких обвинуваченими виступають військовослужбовці. У таких випадках суди, поряд із нормами кримінального законодавства, враховують положення спеціальних нормативно-правових актів, що регламентують проходження військової служби. Зокрема, у мотивувальних частинах вироків нерідко містяться посилання на Закон України «Про Збройні Сили України», Статут внутрішньої служби Збройних Сил України та Дисциплінарний статут Збройних Сил України. Це пояснюється тим, що військовослужбовці зобов'язані не лише дотримуватися вимог законодавства, а й демонструвати зразкову поведінку, повагу до честі, гідності та прав людини. Прикладом такого підходу є вирок Золотоніського міськрайонного суду Черкаської області від 25 травня 2023 року у справі № 695/1495/23, а також вирок Барського районного суду Вінницької області від 09 жовтня 2023 року у справі № 125/872/23 [17].

3.2. Обмежувальні заходи як інструмент кримінально-правового впливу у сфері протидії домашньому насильству

Обмежувальні заходи займають особливе місце у системі кримінально-правових засобів протидії домашньому насильству. Їх поява у кримінальному законодавстві України стала наслідком розвитку сучасних підходів до захисту прав потерпілих осіб та пошуку ефективних альтернатив позбавленню волі. На відміну від традиційних видів покарання, обмежувальні заходи спрямовані насамперед на запобігання повторним випадкам насильства та забезпечення безпеки потерпілої особи.

У теорії кримінального права кримінально-правовий захід розглядається як одна з основних форм реалізації кримінально-правового впливу держави. Його зміст полягає у застосуванні передбачених законом способів впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, з метою захисту суспільних відносин, попередження нових правопорушень та відновлення порушених прав потерпілих. При цьому кримінально-правові заходи можуть поєднувати як примусові, так і заохочувальні елементи впливу залежно від їхнього призначення та правової природи [16, с. 26].

Система кримінально-правових заходів є різноманітною. До неї належать як заходи, що мають каральний характер, зокрема покарання та пов'язані із ним правові наслідки, так і заходи, спрямовані на виправлення поведінки правопорушника чи його ресоціалізацію. У цьому контексті обмежувальні заходи становлять окрему групу примусових заходів, які не мають на меті покарання особи, а покликані мінімізувати ризик повторного вчинення домашнього насильства та забезпечити належний рівень захисту постраждалих.

Особливістю обмежувальних заходів є те, що вони пов'язані з установленням певних заборон або обмежень для правопорушника, насамперед у сфері його спілкування та взаємодії з потерпілою особою. Таким чином, їх основною функцією є не кара, а превентивний вплив, спрямований на усунення загрози для життя, здоров'я та безпеки постраждалої особи.

Обмежувальні заходи належать до додаткових заходів кримінально-правового характеру. Вони можуть застосовуватися поряд із покаранням, яке не пов'язане з реальним відбуванням позбавлення волі, а також у випадках звільнення особи від кримінальної відповідальності чи відбування покарання. Законодавець виходить із того, що за певних обставин саме застосування обмежувальних заходів дозволяє досягти цілей кримінально-правового впливу без ізоляції особи від суспільства.

Важливою ознакою цих заходів є їх строковий характер. Відповідно до положень кримінального законодавства, суд може застосувати один або декілька обмежувальних заходів одночасно на строк від одного до трьох місяців. За

наявності відповідних підстав цей строк може бути продовжений, однак його загальна тривалість не може перевищувати дванадцяти місяців. При визначенні тривалості таких заходів суд повинен враховувати насамперед інтереси та потреби потерпілої особи.

З огляду на викладене, обмежувальні заходи доцільно визначати як передбачені кримінальним законом додаткові примусові заходи, що застосовуються судом до повнолітньої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством або загрозою його вчинення. Їх призначення полягає у захисті потерпілої особи, попередженні нових випадків насильства та забезпеченні належного кримінально-правового впливу без застосування найбільш суворих заходів державного примусу.

Основною метою застосування обмежувальних заходів є запобігання повторній протиправній поведінці з боку кривдника. Водночас вони створюють умови для проходження спеціальних програм корекції поведінки, отримання психологічної допомоги або участі у пробаційних заходах. Саме тому обмежувальні заходи мають виражену профілактичну та виховну спрямованість.

Підставою для їх застосування є вчинення кримінального правопорушення, яке супроводжувалося фізичним, психологічним, економічним або сексуальним насильством у сімейних чи близьких відносинах. Аналіз норм Кримінального кодексу України дає підстави стверджувати, що питання про застосування обмежувальних заходів може виникати не лише у випадках кваліфікації дій за статтею 126-1 КК України. Вони також можуть застосовуватися щодо осіб, які вчинили інші кримінальні правопорушення, якщо такі діяння супроводжувалися домашнім насильством або його погрозою. Крім того, необхідність їх застосування може бути обумовлена встановленням обставини, що обтяжує покарання та пов'язана з вчиненням кримінального правопорушення стосовно подружжя чи іншої близької особи.

Суб'єктом застосування обмежувальних заходів є повнолітня осудна особа, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення встановлена судом. Важливим є те, що відповідне рішення приймається виключно судом та

оформлюється у вирокі або ухвалі. При цьому суд зобов'язаний оцінити всі обставини справи, врахувати ступінь небезпеки поведінки кривдника та потребу в забезпеченні належного захисту потерпілої особи.

Необхідно звернути увагу на те, що законодавство не передбачає застосування обмежувальних заходів у випадках призначення покарання у виді реального позбавлення волі. Водночас якщо особа звільняється від відбування покарання або їй призначається інший, менш суворий вид покарання, суд повинен розглянути питання щодо доцільності застосування одного чи кількох обмежувальних заходів.

Отже, запровадження обмежувальних заходів стало важливим етапом розвитку вітчизняного кримінального законодавства. Їх застосування відповідає сучасним тенденціям гуманізації кримінально-правової політики та формуванню багаторівневої системи кримінально-правових заходів. Такі заходи забезпечують необхідний баланс між інтересами потерпілої особи, суспільства та держави, дозволяючи ефективно реагувати на випадки домашнього насильства без обов'язкового застосування найсуворіших видів покарання [18, с. 86].

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження кримінально-правової характеристики домашнього насильства та проблем його процесуальної кваліфікації можна зробити низку узагальнюючих висновків.

Встановлено, що домашнє насильство є складним соціально-правовим явищем, яке посягає на основоположні права та свободи людини, зокрема право на життя, здоров'я, честь, гідність, особисту недоторканність і безпеку. Його особливість полягає в тому, що протиправна поведінка здійснюється між особами, пов'язаними сімейними або близькими відносинами, що значно підвищує суспільну небезпеку таких діянь та ускладнює їх виявлення.

У ході дослідження з'ясовано, що домашнє насильство може проявлятися у фізичній, психологічній, сексуальній та економічній формах. На практиці ці форми часто поєднуються між собою, створюючи тривалий негативний вплив на потерпілу особу. При цьому наслідками домашнього насильства можуть бути не лише тілесні ушкодження, а й психологічні травми, емоційна залежність, соціальна ізоляція, погіршення якості життя та інші негативні наслідки.

Дослідження нормативно-правової бази дозволило встановити, що в Україні сформована достатньо розвинена система правового регулювання у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Вона охоплює норми Конституції України, кримінального, адміністративного та сімейного законодавства, а також міжнародно-правові акти, зокрема Стамбульську конвенцію. Водночас подальшого вдосконалення потребують механізми практичної реалізації окремих законодавчих положень та забезпечення належного захисту постраждалих осіб.

Особливу увагу приділено питанням кваліфікації домашнього насильства. Встановлено, що визначальною ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, є систематичність насильницьких дій. Саме необхідність доведення цієї ознаки нерідко стає однією з головних проблем під час досудового розслідування та судового розгляду.

Значна кількість випадків домашнього насильства залишається латентною, що ускладнює збирання належної доказової бази та підтвердження неодноразового характеру протиправної поведінки.

У роботі доведено, що однією з найактуальніших проблем правозастосовної практики залишається відмежування домашнього насильства від суміжних адміністративних правопорушень та інших кримінальних правопорушень проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи. Для правильної кваліфікації необхідно враховувати характер насильства, його наслідки, систематичність вчинення, а також наявність сімейних або близьких відносин між кривдником і потерпілою особою.

Дослідження особливостей доказування показало, що ефективність кримінального провадження щодо домашнього насильства значною мірою залежить від своєчасної фіксації доказів, взаємодії правоохоронних органів із соціальними службами та використання сучасних засобів документування правопорушень. Особливі труднощі виникають під час доказування психологічного та економічного насильства, оскільки їх наслідки не завжди мають очевидне зовнішнє вираження.

Аналіз судової практики засвідчив тенденцію до зростання кількості кримінальних проваджень та судових справ, пов'язаних із домашнім насильством. Це свідчить як про поширеність зазначеної проблеми, так і про поступове підвищення ефективності механізмів її виявлення та правового реагування.

Окрему увагу в роботі приділено обмежувальним заходам як особливому виду кримінально-правового впливу. Встановлено, що вони виконують насамперед превентивну функцію та спрямовані на недопущення повторного вчинення домашнього насильства. Їх застосування дозволяє забезпечити захист потерпілої особи та водночас створює передумови для виправлення поведінки кривдника без обов'язкового застосування найбільш суворих видів покарання.

Підсумовуючи результати дослідження, можна дійти висновку, що ефективна протидія домашньому насильству потребує комплексного підходу,

який поєднує вдосконалення кримінального законодавства, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, розвиток системи соціальної підтримки постраждалих осіб та формування в суспільстві нетерпимого ставлення до будь-яких проявів насильства. Лише за умови поєднання правових, організаційних та профілактичних заходів можливо забезпечити належний захист прав людини та зменшити рівень поширення домашнього насильства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник Т.М. Домашнє насильство крізь призму національного та міжнародного законодавства. *Галицькі студії: Юридичні науки*. № 7-8 (2024). С. 37–42. URL: <https://journals.gi.ternopil.ua/index.php/law/article/view/76/69>
2. Дунебабіна О. Домашнє насильство: кого і за що карає закон? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/details/29000805.html>
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 5, ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Малиновська Т.М. Домашнє насильство: щодо змістовного наповнення терміна. *Наше право*. № 3, 2020. С. 85–91. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a298dbc2-3c4a-4a04-b9d3-f34068b228c8/content>
6. Гумін О.М. Кримінологічна характеристика насильства у сім'ї щодо неповнолітніх. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. 2016. С. 492–499. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5774/vnulpurn201685074.pdf>
7. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 21-22, ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n25>
8. Герасименко В. В Україні понад 75% постраждалих від домашнього насильства — жінки. *Гвара Медіа*. 26 грудня 2024. URL: <https://gwaramedia.com/v-ukrayini-ponad-75-postrazhdalih-vid-domashnogo-nasilstva-zhinki/>

9. Пахомов В., Безвін О. Домашнє насильство в Україні та закордоном. *Молодий вчений*. 2020. № 3 (79). С. 295–298. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-3-79-62>
10. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011. Конвенцію ратифіковано із заявами Законом № 2319-IX від 20.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984, додаток до № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10?find=1&text=%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96#top>
12. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 11. ст. 143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
13. Ульяненко В. Кількість справ про домашнє насильство в Україні б'є рекорди: похмура статистика. *Главком*. 10 березня 2024. URL: <https://glavcom.ua/country/society/kilkist-sprav-pro-domashnje-nasilstvo-v-ukrajini-bje-rekordi-pokhmura-statistika-989993.html>
14. Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2023 року у справі № 725/4683/20. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=109395413&red=100003cbd45396e5bbe515a272e2750cd706f3&d=5>
15. Форми та відповідальність за домашнє насильство. *Судова влада України*. 25 листопада 2024. URL: <https://pc.ki.court.gov.ua/sud2606/gromadyanam/2/1706925/>
16. Козаченко О. В. Архітектоніка кримінально-правового впливу: поняття, властивості та система кримінально-правових заходів. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2017. Вип. 1(8). С. 22–40.

17. Попіка І. Домашнє насильство у 2023 році: дані та тенденції. *Аналітичний центр ЮрФем*. Загальна редакція Катерини Шуневич. Літературна редакція та верстка Олени Огоновської. URL: <https://surl.lu/kbtgtg> _ (дата звернення: 12.04.2025).
18. Козаченко О. «Багатоколіїність» здійснення кримінально-правового впливу – вимога сьогодення. *Юридичний вісник*. 2013. № 1. С. 81–87.